
CARE A FOST STRUCTURA REALĂ A BISERICII DOMNEȘTI ADORMIREA MAICII DOMNULUI DE LA MĂNĂSTIREA CĂPRIANA?

Vlad D. Ghimpu

Cea mai veche construcție a mănăstirii Căpriansa o reprezintă biserica Adormirii Maicii Domnului, ctitorie a domnitorilor Ștefan cel Mare și Petru Rareș (Ghimpu 1999-2000, 79-85; Ghimpu 2000, 109-132). Din cauza distrugerilor suferite de la cutremurul din 14 octombrie 1802 (Ганицкий 1883, 540), după care în bolțile bisericii au apărut fisuri, ea a necesitat o reconstrucție capitală care s-a realizat de-abia în anul 1820. Împrejurările de ansamblu ale acestui eveniment le citim pe verso-ul unei icoane, care urmează după elogiile mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni: „... apoi la anul 1818, iulie 12 zile, au poruncit de s-au făcut în mănăstirea Căpriansa întâiu din nou biserica slăvitului marelui mucenic Gheorghe și să găsească materialurile pentru prefacerea ca din nou a bisericii vechi a Adormirii preaslăvitei de Dmnezeu născătoare și pururea fecioarei Maria care la anul 1819, mai 12 zile, s-au început și la anul 1820, noiembrie 19 zile, s-au isprăvit împreună cu adaogire de podoabele trebuincioase întru care zi s-au sfințit...”. În încheiere, important pentru veridicitatea datelor, se menționează data fixării: „S-au însemnat la acest loc această prescriere la anul 1821, septembrie 12 zile” (Ciobanu 1924, 53-54). În felul acesta, după ce am elucidat preliminar cadrul istoric al reconstrucției bisericii Adormirii Maicii Domnului, să ne oprim și la descrierea compartimentului arhitectural.

Unii cercetători încă din perioada țaristă apreciau că în Basarabia bisericile construite până spre deceniul trei al secolului XIX reprezintă încă stilul nealterat de influențele rusești al lăcașelor de cult moldovenești. Acest lucru poate fi remarcat, după părerea noastră, și la Căpriansa. Cu turn-clopotniță deasupra exonartexului și turlă pe naos, sistem constructiv intrat în alcătuirea bisericilor din Moldova odată cu ridicarea bisericii Sf. Nicolae din Suceava (Ionescu 1965, 48-49), biserica Adormirii Maicii Domnului de la Căpriansa se înscrie în aceeași evoluție a arhitecturii moldo-

venești, aflată în procesul de sinteză general-românească, început odată cu realizarea bisericii mănăstirii Galata (cu două turlle) în anul 1583. Cu toate că, de la sfârșitul secolului XVIII, arhitectura din Moldova se afla în faza evoluției clasiciste, destinul arhitectonic al bisericii de la Căpriansa va fi marcat de influența bisericii baroce Sf. Teodori din Iași, construită în anul 1761, care s-a impus printr-un reveriment al formelor moldovenești (fig. 5). Surprindem, alături de caracteristica menționată, în același consens la ambele biserici: turnul-clopotniță și turla (fig. 1). Principala trăsătură constă, totuși, în plastica exterioră comună, nuanțată prin ordonanța de patru pilaștri de pe fațada de vest, la Căpriansa, cu capitelurile neodoricice duble (fig. 6), iar brăul despărțitor marchează două registre inegale sub capiteluri, privit drept o reminiscență venită din Muntenia secolului XVI. Valorificând trăsăturile barocului moldovenesc, în plină epocă clasicistă, biserica Adormirea tinde să se exprime cu unele deosebiri care îi conferă, totuși, o notă mai modernă. Îndeosebi, turnul-clopotniță, mai zvelt ca la Sf. Teodori, pe când turla, dimpotrivă, mai greoaie, are în același stil cu fațada de vest o decorație de mici pilaștri –

Fig. 1. Biserica Adormirea Maicii Domnului de la mănăstirea Căpriansa (privire dinspre nord-est).

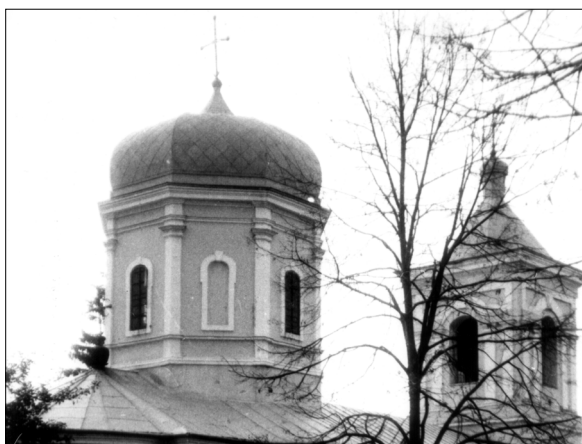

Fig. 2. Turla și turnul clopotniță al bisericii Adormirea de la mănăstirea Căpriană.

câte doi împreunați de fiecare parte a tamburului octogonal al turlei (fig. 2). Această notă mai târzie o semnalăm și pe frontonul de deasupra ordonanței de pilaștri ai fațadei de vest (fig. 6). În rest, cu excepția absidelor, plastica decorativă lipsește, biserica fiind străjuită de contraforții originari.

Aspectul decorativ mai modest de la Căpriană nu numai față de biserica Sf. Teodori, dar și în comparație cu alte edificii religioase, unele ctitorii boierești, din dreapta Prutului, relevă situația materială mai precară din Basarabia anexată la Rusia. Tot din cauza lipsei mijloacelor s-au simplificat unele elemente din interior, renunțându-se la cupole în pronaos și la sistemul moldovenesc de arce piezișe la turlă, tamburul căreia, așezat direct pe arcele mari ale naosului, îi dau un aspect greoi de siluetă masivă, proprie barocului, în dezacord cu proporțiile generale mai suple ale edificiului. În acest sens, avem un contrast tranșant

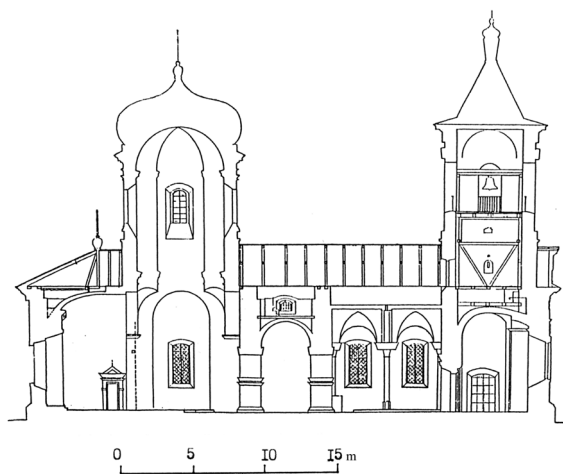

Fig. 3. Secțiunea longitudinală a bisericii Adormirea.

între turla zveltă și, dimpotrivă, turnul greoi de la Sf. Teodori din Iași. Totuși, bolțile în pronaos și din pridvor realizate prin intersecțiile de cilindri, cu penetrații în pronaos (fig. 3), sistem parvenit la origine din Muntenia, o înrudește, de asemenea, cu biserica din Iași. Pentru plastica interioară menționăm pilaștrii profilați cu baze și capiteluri neodorice duble de la arcadele largi din gropniță și din interiorul portalului ce dă în pronaos, în aceeași gamă cu decorația exterioară. Tot în interior, distingem trei arce dublou din pronaos (fig. 4), care îl despart în două travee, susținând bolta la mijloc și lateral cu ajutorul unor coloane angajate cu baze pentagonale și capiteluri simple, neodorice, care susțin, la rândul lor, câte o arhitravă originală.

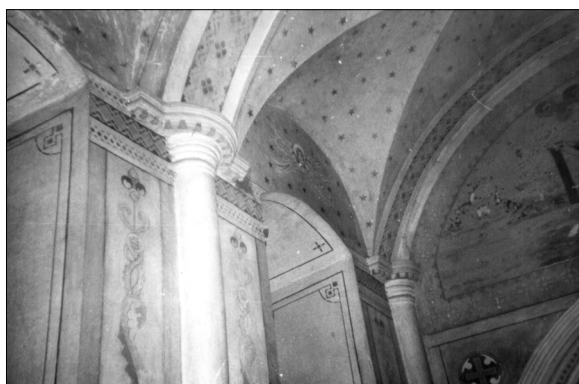

Fig. 4. Detaliu de boltă din pronaos.

Opera de refacere a bisericii Adormirii de la Căpriană în anii 1819-1820, deși cu prețul unei rețineri conservatoare, se înscrie în aceeași evoluție unică a arhitecturii moldovenești, cu toate că Basarabia, răpită din trupul Moldovei la 1812, nu era deloc favorizată de a dezvolta o cultură comună cu țara, suferind impunerea rusificării inclusiv prin religie. După mâna de lucru, meșterii care au lucrat la reconstrucția bisericii Adormirea erau din Moldova, iar meritul principal de a realiza un monument moldovenesc în Basarabia ocupată îi revine, desigur, mitropolitului, originar din Transilvania, Gavriil Bănulescu-Bodoni.

Alături de mitropolit, a mai contribuit la renovarea bisericii de la Căpriană și o altă personalitate, care a avut, se pare, un aport mai concret. Probabil de naționalitate grec, după numele înscris pe o piatră de mormânt de lângă biserică, ce se mai citește până astăzi: „Supt această marmoră odihnește trupul răposatului arhimandritului Chiril Adrianopolitis care a fost namestnic Mitropoliei

Fig. 5. Biserica Sf. Teodori din Iași (1761).

și cavaler și la anii 1819 și 1820 pentru a sa pomenire s-au ostenit și au fost ca un arhitect la prefacerea sa din nou a bisericii mari din mănăstirea Căpriană, iar la anul 1821, noiembrie cinci zile, au împlinit obșteasca datorie”. Îndeplinind funcția de arhitect, la insistența mitropolitului, întâmplarea a făcut de a murit în același an cu Bănulescu-Bodoni, ambii conștienți de lucrarea pe care au făcut-o, prin dorința de a fi înmormântați lângă edificiul ctitorit de ei împreună, având alături și mormintele. Alt participant activ la refacerea edificiului a fost și arhimandritul Ioanichie, *care la biserica mare și veche, de piatră, a Căprianiei și Casei arhieresti a fost implicat în lucrări de arhitectură, la proiectarea și desenarea planurilor și a fațadelor, și care supraveghea la îndeplinirea întocmai a tuturor lucrărilor de construcție* (KEB 1874, 589-590). S-a numit Ioanichie după ce s-a călugărit în 1798 la mănăstirea Neamț, fiind adus printre colaboratorii apropiați ai lui Bănulescu-Bodoni. El era fiul unui negustor rus, pe nume Ivan Șikov, ce a învățat carte rusească, de asemenea și arhitectură civilă, inclusiv având funcția de profesor de arte plastice la Seminarul teologic din Chișinău.

Din acest context, trebuie remarcat la biserica Adormirea Maicii Domnului și o anumită influență rusească, pe care o distingem la partea superioară a turlei, – un acoperiș puțin bulbat, ce nu întrece în diametru prea mult tamburul, urmând conturul poligonal al lui, ce se deosebea, totuși,

Fig. 6. Fațada de vest cu pisania bisericii Adormirea de la mănăstirea Căpriană.

de bulbul de ceapă al bisericilor din Rusia. Iar dacă îl privim într-un tablou mai larg, acoperișul bulbat de la Căpriană se detașează de influențele ulterioare ale secolului XIX în Basarabia, cu biserici care vehiculau acest împrumut impus prin politica religioasă de colonizare. Același lucru îl putem spune și despre turnul-clopotniță, ce se deosebește de acoperișurile piramidale care îi vor urma mai târziu. La momentul inițial, în anii 1819-1820, influența rusească la biserica Adormirea, implicit în întreaga Basarabie, nu a întrecut-o pe cea care se impunea asupra Moldovei întregi, prin vehicularea aici, în special, a formelor clasice.

Biserica ce o avem astăzi, examinată mai sus, *a fost reclădită din temelie* (de fapt, de la ferestre, Стадницкий 1892, 151-160), ea însă s-a construit în anul 1542, cum scrie pisania din anul 1820 (Micșunescu 1943, 42-43), de către Petru Rareș. Este evident, că această dată a fost preluată din pisania edificiului anterior, de până la reconstrucția lui G. Bănulescu-Bodoni. Din perioada lui Petru Rareș biserica Adormirea de la Căpriană a păstrat mai multe elemente. În primul rând, planul de tip triconc, compartimentat în altar, naos, gropniță, pronaos și pridvor, asemenea cu cel a bisericii de la mănăstirea Probota, necropola familială a domnitorului din anul 1530. De asemenea, camera mormintelor, boltită în semicilindru dispus transversal, pronaosul cu două travee, pridvorul cu acces pe latura de sud și cea de nord, iar ca

o reminiscență din plastica gotică de odinioară: portalul ce dă în pronaos, stilizat, ce-i drept, compus dintr-un arc frânt cu muluri în retragere și încadrat într-un chenar de baghete încrucișate. La exterior are contraforți cu lăcrimare, dar caracteristica cea mai grăitoare a stilului moldovenesc, definitivat în secolul XV, o constituie prezența firidelor ce înfrumusețează absidele. Poartă și ele urmele de prefacere din anii 1819-1820 – alungite în sus până sub cornișă, ocnițele prezente la Probota și mai la toate bisericile moldovenesti fiind suprimate la ultima prefacere (fig. 1). Să urmărim și alte detalii înnoitoare, de la începutul secolului XIX: ancadramele în arc turtit la ferestre, proprii barocului, tot acolo, console și profile, la ferestre deasupra și dedesubt. În ceea ce privește etapa și caracteristicile de la Petru Rareș totul pare a fi clarificat, în principiu.

Cât privește epoca anterioară lui Rareș de la Căpriană, aici părerile sunt împărțite, mai ales după ce la această mănăstire s-au făcut investigații arheologice în anul 1993. Cercetările arheologice întreprinse la biserica Adormirea Maicii Domnului au dat la iveală sub fundația bisericii actuale o altă temelie, exact de același plan, însă ceva mai mare decât aceasta pe întregul contur (fig. 7). Ultima fază, de la Bănulescu-Bodoni, a fost așezată pe una și aceeași a doua temelie, de la Petru Rareș. Când s-a pus fundația primei biserici de piatră descoperită în anul 1993? Arheologii Gheorghe Postică și Nicolae Constantinescu, care au condus investigațiile arheologice, au emis părerea

conform căreia fundația descoperită ar proveni de la o biserică a lui Alexandru cel Bun (Postică, Constantinescu 1996, 111). Ei s-au bazat pe stratul de arsură rezultat în urma defrișării pădurii, care putea avea loc și în secolul XV, și în secolul XVI, constituind un indiciu prea relativ de datare. Informațiile documentare nu relevă o situație ce ar da posibilitatea să o apreciem în asemenea mod. Din contra, în condiții de activitate incertă pe timpul lui Alexandru cel Bun și al urmașilor lui, pierderea statutului independent în anul 1470, lipsa unor moșii pentru a o susține material, exclud prezența unei biserici de piatră la *mănăstirea de la Vâșnevăț*, cum s-a numit inițial.

Pentru aprecierea cadrului cronologic al construcției primei biserici de piatră la Căpriană, trebuie luată în seamă și o serie de factori generali: de pildă, în literatura de specialitate deja s-a încetățenit părerea că bisericile de la mănăstirea Putna (1469) și Neamț (1497) au constituit un apogeu de creație arhitectonică religioasă în epoca lui Ștefan cel Mare. Urmând aceeași construcție a unei biserici mari de mănăstire, cea de la Căpriană, de asemenea, poate fi o construcție de la Ștefan cel Mare. Inscripția de la mănăstirea Zografu care îl nominalizează pe Ștefan cel Mare ctitor al Căprianiei, actul domnesc din anul 1698, unde același domnitor este arătat drept ctitor și fondator al acestor două mănăstiri, Căpriană și Dobrovăț (Moldova 1992, 190), făcute de el, vin să argumenteze același lucru. Dovada ține, în sfârșit, și de o logică a faptelor, în strânsă legătura

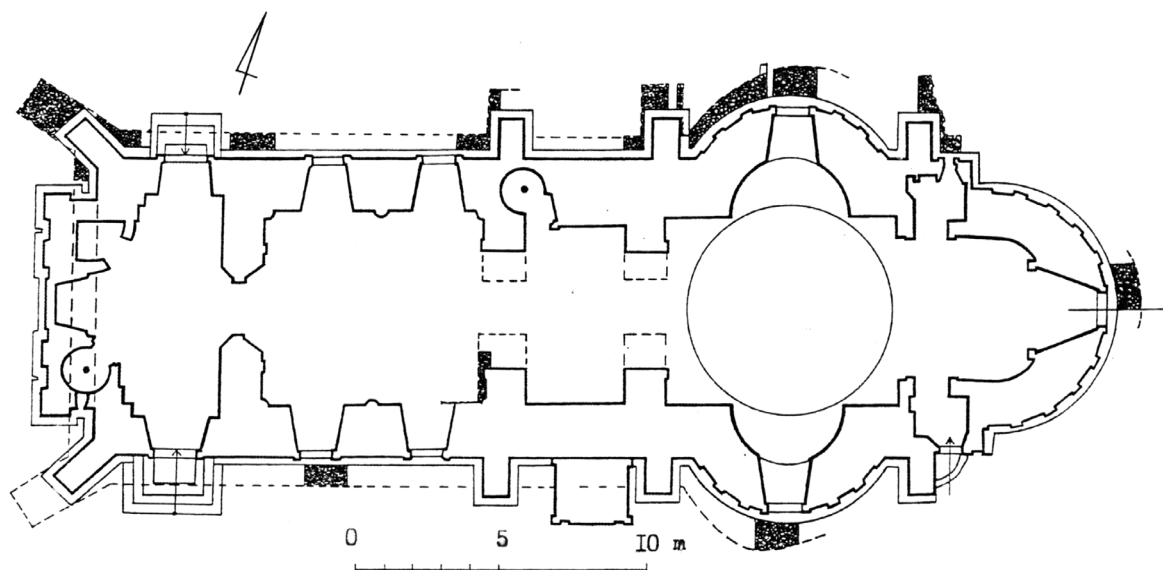

Fig. 7. Planul bisericii Adormirea după săpăturile arheologice (apud Postică, Constantinescu 1996).

ră cu construcția bisericii de la mănăstirea Neamț în anul 1497, unde era subordonată Căpriană din anul 1470 (DRH 1976, 242-243, 245-246). Află-tă în calitate de schit al mănăstirii Neamț, Ștefan cel Mare a reconstruit mai întâi biserica acesteia, apoi a ridicat o altă biserică de piatră în mănăstirea care îi era subordonată, deci la Căpriană.

După ce Ștefan cel Mare edifică lăcașul de piatră, asemănător cu bisericile de la Putna și Neamț, biserica Adormirea Maicii Domnului de la mănăstirea Căpriană se va înscrie în palmaresul ctitoriilor domnești drept a treia biserică din Moldova prin complexitatea planului și structura elevațiilor. Ceea ce nu era puțin, dacă luăm în considerație și ansamblul de habitat uman mai rar în această parte de țară. Post 1497, eventual până în anul 1504, când s-a construit biserica mai simplă a mănăstirii Dobrovăț, s-a ridicat Căpriană, dar și denumirea ei nouă, perpetuată până în zilele noastre, denotă o schimbare calitativă a ei de la schit din nou până la mănăstire independentă, în ultimii ani de domnie a lui Ștefan cel Mare.

Până aici, cel puțin, avem o situație logică, biserica Adormirea Maicii Domnului de la mănăstirea Căpriană, cu compartimentele descrise mai sus, având două intrări în pridvor – dinspre sud și dinspre nord, reprezintă tipul de biserică mare de mănăstire statornicit în Moldova lui Ștefan cel Mare. Într-un articol nesemnat ce descria Evangheliarul de la Petru Rareș din 1545, care fusese dăruit mănăstirii Căpriană de acest domnitor cu ocazia ctitoririi sale, se dă și o descriere vizuală a ei înainte de anul 1844, cu referințe la *Notele de călătorie* ale lui N. Murzakevici, venit aici de la Odesa. Să o urmărim cu atenție: *Ea (biserica) a fost construită de către Gavriil Bănulescu-Bodoni după chipul bisericilor din Athos în anul 1820, de un plan alungit care se termină cu o ușă spre vest, ușă spre sud și nord nu este (?)*

(ЗООИД 1844, 289). Aceeași situație o prezintă în 1880 și Mihail Ganițki, fie că repetă descrierea din *Zapiski*, fie că o știa și el tot așa: *se termină cu o ușă spre vest, ușă spre nord și sud nu are* (Ганицкий 1880, 1119).

Afirmațiile acestor doi cercetători au o importanță destul de mare, mai ales dacă le coroborăm cu amplasamentul pisaniei de la 1820, aranjată deasupra ferestrei de pe fațada de vest (fig. 6). Fiind descoperită târziu, de abia în anul 1937, apoi din cauza publicării ei într-o notă de călătorie, ea a rămas practic necunoscută multă vreme, fiind redescoperită în anul 1993, odată cu efectuarea săpăturilor arheologice la mănăstirea Căpriană de către arheologul N. Constantinescu și autorul acestor rânduri, privind-o cu un ochean de jos (Ghimpu 1999-2000, 83). Locul ei, pe fațada de vest, probează amplasamentul deasupra ușii care se afla în partea de vest, așa cum s-a relatat în secolul XIX, și vine în discordanță vădită față de ușile actuale – aranjate dinspre sud și nord. În analogie cu pisaniiile de la alte biserici moldovenești, la Căpriană ea ar fi trebuit amplasată lângă ușa de sud. Deci, comentăm noi cele relevate mai sus, descrierile din secolul XIX ce prezentau biserica Adormirea cu ușa de intrare dinspre vest și nu dinspre sud și nord cum este acum, își găsesc sprijinul și în amplasamentul pisaniei pe fațada de vest.

Cum se rezolvă problema? A avut biserica Adormirea Maicii Domnului ușile de intrare dinspre sud și nord de la început, reprezentând tipul clasic de biserică mare de mănăstire, cum l-am apreciat până în prezent, ori a deținut numai o ușă spre vest, în corespundere cu amplasamentul pisaniei puse de constructorii lui Bănulescu-Bodoni? În ultimul caz biserica a trebuit să mai sufere o reconstrucție după anul 1880, care i-a redat aspectul de astăzi, ce ne pune, totuși, într-o derută istoriografică?

Bibliografie

- Ciobanu 1924:** Șt. Ciobanu, Biserici vechi din Basarabia. Din bibliotecile rusești. Anuarul Comisiei Monumentelor istorice. Secția Basarabia (Chișinău 1924).
- DRH 1976:** Documenta Romaniae Historica. A, Moldova, vol. II (1449-1486) (București 1976).
- Ghimpu 1999-2000:** V. Ghimpu, Biserica Adormirii Maicii Domnului de la mănăstirea Căpriană și moștenirea tradiției voievodale. ActaMM XXI, 1999-2000, 79-85.
- Ghimpu 2000:** V. Ghimpu, Biserici și mănăstiri medievale din Basarabia (Chișinău 2000).
- Ionescu 1965:** Gr. Ionescu, Istoria arhitecturii în România, vol. 2 (București 1965).
- Micșunescu 1943:** D.P. Micșunescu, Vizitând mănăstiri basarabene și bucovinene (București 1943).
- MEF 1992:** Moldova în epoca feudalismului. Cărți domnești și zapise moldovenești și slavo-moldovenești, 1671-1710, vol. VI (Chișinău 1992).

- Postică, Constantinescu 1996:** G. Postică, N. Constantinescu, Căpriana. Repere istorico-arheologice (Chișinău 1996).
- Ганицкий 1880:** М. Ганицкий, Древнее славянское евангелие в Киприяновском монастыре. В сб.: КЕВ, №24 (Кишинев 1880), 1119-1122.
- Ганицкий 1883:** Монастыри в Бессарабии. В сб.: КЕВ, №16 (Кишинев 1883), 530-552.
- ЗООИД 1844:** Записки одесского общества истории и древностей, т. 1 (Одесса 1844), 288-292.
- КЕВ 1874:** Кишиневские Епархиальные Ведомости, №16 (Кишинев 1874).
- Стадницкий 1892:** А. Стадницкий, Материалы для истории Киприановского монастыря. В сб.: КЕВ, №7 (Кишинев 1892), 151-160.

What was the original structural plan of the Church of the Assumption of Our Lady in the Căpriana Monastery?

Abstract

The Church of the Assumption of Our Lady in the Căpriana Monastery is the oldest of the existing monuments of religious architecture, built in the gospodars' tradition of the medieval Moldova. Many elements of its architecture have been preserved from the time of Stephen the Great (1457-1504) and Petru Rareș (1527-1538, 1541-1546), in spite of extensive reconstruction, which was carried out in 1819-1820. However, as a result of the reconstruction the current structure of the church does not match the description given in the XIX century. The question of the original structure of the Church of the Assumption of Our Lady in the Căpriana Monastery remains unresolved and requires further investigation.

List of illustrations:

- Fig. 1. Church of the Assumption of Our Lady in the Căpriana Monastery (view from the north-east).
- Fig. 2. The dome and belfry of the Church of the Assumption of Our Lady in the Căpriana Monastery.
- Fig. 3. Longitudinal section of the Assumption Church.
- Fig. 4. Detail of the dome of the narthex.
- Fig. 5. Church of St. Theodore Tyron and St. Theodore Stratelates, Iasi (1761).
- Fig. 6. The western facade of the Church of the Assumption of Our Lady in the Căpriana Monastery.
- Fig. 7. Plan of the Assumption Church according to archaeological investigations (after Postică, Constantinescu 1996).

Какова была изначальная плановая структура господарской церкви Успения Божьей Матери в монастыре Кэприана?

Резюме

Церковь Успения Божьей Матери в монастыре Кэприана является самым старым из ныне существующих памятников религиозной архитектуры, выстроенных в господарских традициях средневековой Молдовы. Многие элементы ее архитектуры сохранились со времен Стефана Великого (1457-1504) и Петру Рареша (1527-1538, 1541-1546), несмотря на обширную реконструкцию, которая была произведена в 1819-1820 гг. Однако, в результате этой реконструкции нынешняя структура церкви не совпадает с описаниями, сделанными в XIX веке. Вопрос о подлинной плановой структуре церкви Успения Божьей Матери в монастыре Кэприана остается не решенным и требует дополнительных исследований.

Список иллюстраций:

- Рис. 1. Церковь Успения Божьей Матери в монастыре Кэприана (вид с северо-востока).
- Рис. 2. Купол и колокольня церкви Успения Божьей Матери в монастыре Кэприана.
- Рис. 3. Успенская церковь в разрезе.
- Рис. 4. Деталь свода притвора.
- Рис. 5. Церковь святых Феодора Тирона и Феодора Стратилата в Яссах (1761 г.).
- Рис. 6. Западный фасад Успенской церкви в монастыре Кэприана.
- Рис. 7. План Успенской церкви согласно археологическим исследованиям (по Postică, Constantinescu 1996).

15.01.2013

Dr. Vlad D. Ghimpu, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, str. 31 August, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova